

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 37.013. 42:06.011:061. 213

Л. І. РОМАНОВСЬКА

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА В УМОВАХ ДИТЯЧОГО ГРОМАДСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА СИСТЕМА

У статті розглядається проблема соціалізації особистості підлітка в процесі функціонування дитячого громадського об'єднання. Діяльність дитячих спілок аналізується через призму системного підходу. У процесі дослідження були визначені структурні і функціональні компоненти соціально-педагогічної системи дитячого громадського об'єднання та їхнє практичне відображення в його діяльності. Значна увага приділена аналізу впливу колективних справ членів об'єднань на процес їхньої соціалізації.

Ключові слова: соціалізація, система, дитяче громадське об'єднання.

Л. И. РОМАНОВСКАЯ

СОЦИАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА В УСЛОВИЯХ ДЕТСКОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ОБЪЕДИНЕНИЯ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА

В статье рассматривается проблема социализации личности подростка в процессе функционирования детского общественного объединения. В основе анализа деятельности детских союзов лежит системный подход. В процессе исследования были определены структурные и функциональные компоненты социально-педагогической системы детского общественного объединения, а также их практическое отображение в его деятельности. Значительное внимание уделено анализу влияния коллективных дел членов объединений на процесс их социализации.

Ключевые слова: социализация, система, детское общественное объединение.

L. I. ROMANOVSKA

TEENAGE PERSONALITY SOCIALIZATION IN CHILDREN SOCIAL UNION AS A SOCIO-PEDAGOGICAL SYSTEM

The article deals with the problem of teenage personality socialization in children social union functioning. The activity of children unions has been analysed by means of systemic approach. Structural and functional components of socio-pedagogical system of children social union and their practical expression in the activity of the mentioned body have been defined. Considerable attention has been paid to the influence of cooperative activity of the union members on the process of their socialization.

Key words: socialization, system, the non-government children's organization.

Сутнісним чинником соціалізації і виховання підростаючого покоління в сучасній Україні стали виникнення і діяльність сотень дитячих громадських об'єднань, що не може не

викликати суспільного і науково-педагогічного інтересу до них. Тому як ніколи актуальною постає проблема комплексного соціально-педагогічного осмислення сутності їхнього впливу на процес соціалізації дітей і підлітків.

Проблема розвитку особистості в дитячих громадських об'єднаннях вирішується нині з позицій варіативно-програмного, особистісного програмно-діяльнісного підходів. Суть їх полягає в наданні дітям можливості участі у соціально значущій і суспільно корисній діяльності, спілкуванні, міжособистісних відносинах, в процесі яких реалізуються їхні інтереси і потреби.

Метою статті є висвітлення системного підходу соціалізації особистості підлітка в дитячих громадських об'єднаннях.

Базовим, що найбільше відповідає меті нашого дослідження, ми використали системний підхід.

Під системним підходом у сучасній науковій літературі розуміють такий напрям методології спеціально-наукового пізнання і практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем, коли об'єкти вивчаються під кутом зору внутрішніх і зовнішніх системних властивостей та зв'язків, що зумовлюють цілісність об'єкта, його внутрішню організацію і функціонування. Загалом вчені розглядають систему як сукупність структурних і функціональних компонентів.

Так, Г. Серіков стверджує, що «під системою необхідно розуміти взаємопов'язану єдність окремих частин, які утворюють принципово нову (в порівнянні з кожною із складових частин і їхньою сукупністю) якість, якій, в свою чергу, притаманні зовсім нові специфічні властивості. Це означає, що кожна система має ряд відмінних ознак, які є характерними тільки для неї» [8, с. 13].

Для Н. Кузьміної педагогічна система складається з різноманітних взаємопов'язаних структурних і функціональних елементів, які виконують функцію виховання [6, с. 10].

Система в умовах дитячого громадського об'єднання є сукупністю взаємопов'язаних елементів, необхідних для створення організованого і цілеспрямованого впливу на процес соціалізації особистості.

У своєму підході до створення концепції соціалізаційної і виховної діяльності дитячих громадських об'єднань ми виходимо з розуміння дитячої спілки як організованої контактної групи або соціально-педагогічної системи взаємопов'язаних між собою особистостей. Це визначає концептуальний ракурс обґрунтування доцільності опори на системний підхід в осмисленні й узагальненні результатів дослідження.

Процес соціальної і виховної роботи членів дитячих формувань характеризується їхньою соціально-психологічною взаємодією, зумовленою, з одного боку, соціально-психологічними характеристиками дитячої спілки (як сукупного суб'єкта соціалізаційної і виховної діяльності), а з іншого – соціально-психологічними особливостями цієї діяльності.

На нашу думку, в діяльності дитячих громадських об'єднань можна визначити насамперед два аспекти: власне предметну (соціально-виховну за своїм характером) діяльність і сукупність психолого-педагогічних процесів, які встановлюють різні зв'язки і залежності між членами дитячих формувань, впливаючи цим на їхню самореалізацію, саморозвиток і самоактуалізацію, тобто духовну діяльність.

Базуючись на результатах проведеного дослідження, ми вважаємо, що останню можна вважати як спільною, так і колективною. Особливістю колективної діяльності є те, що вона є вищою формою спільної діяльності, а, отже, і вищої форми соціальної і виховної роботи дитячої спілки. При цьому за способом організації діяльність дитячих формувань включає в себе не тільки спільні, а й індивідуальні дії, оскільки член дитячої спілки може виконувати завдання індивідуально, але обов'язковою умовою його (завдання) включеності в спільну (колективну) діяльність спілки є реалізація в індивідуальній діяльності колективної мети.

Осмислення діяльності дитячих громадських об'єднань дозволяє визначити її мотив і мету, що реалізуються у динаміці дитячих об'єднань. На нашу думку, динамічний характер діяльності цих об'єднань розкривається через такі її етапи, як *мотивація, цілепокладання і поведінка*, оскільки вони послідовно змінюють один одного в часі за різних форм діяльності.

Деякі науковці (А. Петровський, Р. Немов, В. Ядов) вказують, що на етапі мотивації відбувається інтеграція і диференціація потреб суб'єкта діяльності відповідно до його соціально-психологічних властивостей і якостей актуалізуються мотиви, що спонукають до конкретної форми діяльності членів дитячої спілки. Усвідомлення спільного для всіх членів

дитячої громадської організації мотиву можливе лише в тому разі якщо формується спільна мета діяльності. Системотвірний фактор колективної діяльності – спільна мета; вона цементує цю діяльність, перетворюючи сукупність суб'єктів (членів дитячої спілки) на сукупний суб'єкт (дитячу спілку). Чим перспективнішою і захоплюючою є спільна мета, що спрямовує і стимулює спільну діяльність членів дитячого громадського об'єднання, тим більша можливість інтеграції індивідуальних мотивів і перетворення новоутвореного дитячого формування у колектив однодумців.

Система соціалізації особистості підлітка в умовах дитячого громадського об'єднання характеризується: метою діяльності; наявністю структурних і функціональних компонентів; цілісністю; взаємодією із зовнішнім середовищем; розвитком у часі.

Функціонування будь-якої системи визначається прагненням до досягнення певних результатів. Мета визначає призначення системи. Щоб успішно вирішувати проблему ефективності процесу соціалізації особистості в дитячому громадському об'єднанні, необхідно уявити кінцеву мету процесу. Під педагогічною метою розуміють, як правило, свідомо планований результат виховної діяльності, сформульований в кінцевому перерахунку особистісних якостей, якими повинен володіти виховуваний через певний відрізок часу.

Формування спільної мети є першою і обов'язковою умовою організації процесу соціалізації і соціального виховання у дитячому громадському об'єднанні. Якщо мета з якихось причин не сформована, то зазначений процес буде малоефективним.

Цільовий компонент у структурі спільної (колективної) діяльності дитячої спілки значно складніше виокремити, порівняно з індивідуальною діяльністю. Підтвердження цього ми знаходимо в праці Л. Буєвої, яка вважає, що цілепокладання в колективній діяльності ускладнюється (оскільки колективна мета далеко не завжди виникає як сума індивідуальних – це лише поодинокі випадки) і по суті поділяється на кілька взаємозв'язаних процесів: напрацювання мети діяльності колективу та її співвідносність, узгодження з соціальними ціннісними установками, засвоєння (прийняття) колективної мети індивідуумами, наближення особистісних цілей до колективної, їх гармонізація та об'єктивація [1, с. 72].

На нашу думку, формування мети соціального виховання (як складової процесу соціалізації) у дитячій спілці відбувається на двох рівнях: на першому – інтегруються загальні елементи внутрішньоспілкової і соціальної (зовнішньої) діяльності; на другому – індивідуальні елементи процесу соціального виховання зливаються в єдиний суб'єкт соціалізуючого і виховуючого характеру.

Відзначимо що їхня схожість, а часто і тотожність в кінцевому підсумку і забезпечують по-справжньому колективний характер діяльності членів дитячих громадських об'єднань, а, відповідно, і його вплив на процес соціалізації та соціального виховання. Вказаний процес формування мети діяльності дитячих спілок можливий за наявності двох умов: по-перше, високий рівень соціально-педагогічного потенціалу дитячої організації і, по-друге, відповідність поставленої спільної мети потребам та інтересам більшості її членів. У дослідженнях соціальних психологів (Л. Журавльов, Б. Ломов, А. Петровський, Л. Уманський та ін.) висунута гіпотеза, що мета спільної діяльності учасників організованої групи є основним критерієм, який визначає ефективність її діяльності. Ця точка зору ґрунтується на тому, що мета є центральним компонентом у структурі групової діяльності, який визначає її сутність. З одного боку, мета відображає потреби, інтереси, ціннісні орієнтації суб'єкта, тобто всі суб'єктивні компоненти його діяльності, з іншого – в меті, як ідеальному плані діяльності, відображається її результат.

Коли мова йде про спільну мету, то мається на увазі не тільки співпадіння цілей, що ставлять перед собою лідери дитячих громадських об'єднань. Більш важливо, щоб вона була пов'язана з потребами дитячої спілки як цілісного утворення. У цьому сенсі загальна мета дитячої організації ніби стоїть над цілями окремих її членів, є чинником їхньої інтеграції в колектив.

При виявленні структурних компонентів системи соціалізації особистості підлітка в дитячому громадському об'єднанні нами встановлені такі шляхи:

- визначення компонентів дитячого громадського об'єднання як колективу (педагогічний аспект);
- виявлення специфіки дитячого громадського об'єднання як соціальної групи (психологічний аспект).

При визначенні компонентів дитячого громадського об'єднання як колективу ми звернулися до праць П. Блонського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Ці педагоги визначили такі важливі компоненти колективу, як мета, спільна діяльність, організаційні структури.

Розглядаючи дитяче громадське об'єднання як соціальну спільноту, психологи визначають такі елементи, як мета, норми, структурна організація.

Розглянемо зміст досліджуваної системи. Системоутворюючим чинником зазначеної системи є завдання. Вони відображають цільову установку системи соціалізації особистості підлітка. На думку Е. Камалдінової, завдання допомагають усвідомленню смислу діяльності, дають можливість побудувати систему діяльності [4, с. 39].

В. Сластьонін відзначає, що «виховний процес є не що інше, як процес розв'язання різноманітних педагогічних завдань» [7, с. 283]. С. Рубінштейн у загально педагогічному аспекті сформулював концепцію тієї чи іншої діяльності як процедуру вирішення відповідних завдань.

Базуючись на працях Е. Камалдінової та Р. Литвак, а також враховуючи визначені нами структурні компоненти процесу соціалізації у дитячому громадському об'єднанні, ми виокремили пізнавальні, конструктивні і корекційні завдання.

Пізнавальні завдання у загальному сенсі – це завдання засвоєння і вдосконалення знань дітей і підлітків в процесі різноманітної за своїм характером діяльності дитячого громадського об'єднання.

Конструктивні завдання включають в себе дії, пов'язані з аналізом отриманої інформації, її осмисленням, оцінкою, проектуванням діяльності на підставі використання відповідної інформації. Під конструктивними завданнями ми також розуміємо такі, в ході вирішення яких у дітей та підлітків формуються комунікативні вміння, а також вміння оцінити відносини з оточуючими людьми, давати оцінку власним діям.

Корекційні завдання – це завдання корекції ходу процесу соціалізації. Їхнє вирішення пов'язане з регулюванням, корекцією, самооцінкою діяльності підлітків.

При розробці зазначених завдань враховані такі вимоги: завдання спрямовані на критичний, допустимий і бажаний рівні соціалізації, кожен з цих рівнів взаємодіє з попереднім і наступним.

При переході з одного рівня на інший підвищується рівень соціалізації особистості дитини. У результаті вирішення зазначених груп завдань підлітки нагромаджують соціальний досвід, тобто прискорюється процес соціалізації.

Розроблена система соціалізації дітей і підлітків у дитячому громадському об'єднанні є недієздатною без відповідних організаційних форм її здійснення.

Однією з організаційних форм є органи самоуправління, завдяки яким перед підлітком відкриваються можливості значно розширити свій діапазон участі в суспільному житті.

Соціальна роль підлітка в дитячому громадському об'єднанні розкривається через перерахунок реальних функцій, які задаються підлітку об'єднанням. Важливим компонентом виконання ролі є система «групових сподівань». Цей термін засвідчує, що кожний член об'єднання не лише виконує свої функції, а й обов'язково оцінюється іншими, а також від кожної ролі члени дитячого формування очікують відповідної якісної реалізації. Щоб ця система сподівань була визначена, в кожному об'єднанні існують певні норми, які загалом є соціальними нормами, тобто являють собою моделі, еталони поведінки і дій, що базуються як на нормах суспільного життя, так і на цінностях підлітково-молодіжної субкультури.

Роль, яку через певні обставини освоює підліток у дитячому громадському об'єднанні, дає йому право виявляти активність і самостійність в процесі її реалізації, що стимулює оволодіння знаннями соціальних відносин, прискорює саморозвиток і самоактуалізацію.

При організації процесу соціалізації підлітка у дитячому громадському об'єднанні ми прагнули до педагогічно доцільного поєднання колективної, групової та індивідуальної форм організації діяльності підлітків, визначаючи в них ті аспекти, які дозволили найбільш ефективно забезпечити формування у підлітків готовності до дій соціального характеру.

Однією з таких форм є колективні справи. Колективна справа – це єдність соціального значення об'єктів діяльності дитячої спілки, соціальних цінностей, що трансформуються в особистісний смисл для дитини, а також функцій підлітка, які безпосередньо виводять його на активну взаємодію з оточуючою дійсністю. Цікава справа, учасниками якої стають діти та підлітки, володіє колосальною силою педагогічного впливу:

- створюється сильне поле емоційного зарядження, в яке попадає дитина і в ході перебування в якому набуває досвіду емоційних переживань;
- вона зосереджує увагу дітей на соціальному значенні події, в якій вони беруть участь, висвітлює соціально-культурну цінність зазначеного заходу;
- відбувається реальна взаємодія дитини в ході групової діяльності з конкретним об'єктом, що стимулює спілкування, відбувається формування почуття своєї приналежності до зазначеного об'єднання;
- у процесі діяльності групи легко формується вміння взаємодіяти з людьми і впливати на оточуючі об'єкти реальної дійсності.

Індивідуальна діяльність дитини не володіє, як правило, такою силою впливу, як групова справа.

Завдяки взаємодії членів об'єднання підліток має можливість:

- отримати зворотній зв'язок і підтримку членів об'єднання;
- засвоювати нові навички, експериментувати з новими стилями поведінки і отримувати досвід «перевірки реальності життя» на своїх ровесниках. В об'єднанні підліток по суті проходить «школу життя». Вона у багатьох параметрах буде визначальною у його дорослій життєдіяльності;
- перебувати у сфері специфічних соціальних впливів, які безперечно здійснюють серйозну корекцію поглядів, поведінки особистості. У результаті соціальний досвід, норми, ролі, які підліток освоює, застосовуються і в зовнішньому середовищі;
- бути не лише учасником, а й глядачем. Спостерігаючи ніби збоку за ходом подій в об'єднанні, він ідентифікує себе з активними учасниками і використовує результати своїх спостережень при оцінці власних вчинків і життєвих установок.

Вважаємо, що колективні справи сприяють підвищенню ефективності процесу соціалізації членів дитячих громадських об'єднань.

Поряд з колективними справами важливу роль відіграють і заняття в «малих групах». При реалізації системи соціалізації особистості підлітка ми також опиралися на ці та інші організаційні форми.

Однією з проблем, яку ми вирішували в дослідженні, був аналіз системи соціалізації особистості підлітка в єдності структурних і функціональних компонентів.

Під функцією у соціально-педагогічному аспекті розуміють якісну характеристику, спрямовану на збереження, підтримання і розвиток системи. «Функціональні компоненти – це стійкі базові зв'язки основних структурних компонентів, які виникають в процесі діяльності педагогів та учнів, і цим зумовлюють розвиток, удосконалення педагогічних систем і внаслідок цього їх стійкість, життєздатність» [6, с. 15].

У процесі дослідження виокремлено такі функціональні компоненти системи соціалізації дітей і підлітків у дитячому громадському об'єднанні: *когнітивний, комунікативний, діяльнісний, корекційний, компонент самоуправління*.

Когнітивний компонент системи реалізується в процесі ціленаправленого засвоєння підлітком соціального досвіду. В ході діяльності дитячого громадського об'єднання діти й підлітки отримують знання і набувають навички, необхідні для участі в соціально значущій і суспільно корисній діяльності.

Комунікативний компонент включає в себе дії, пов'язані з налагодженням ефективного співробітництва соціального педагога і лідерів дитячого громадського об'єднання.

Діяльнісний компонент сприяє включенню підлітка в соціально значущу і суспільно корисну діяльність.

Корекційний компонент пов'язаний з корекцією процесу соціалізації, встановленням необхідних зв'язків між суб'єктами процесу, регуляцією цих зв'язків.

Компонент самоуправління. Система соціалізації особистості члена дитячої спілки значною мірою залежить від його самоорганізації та самокорекції, оскільки зміни, які відбуваються з нею, залежать від особистісної діяльності.

Вважаємо, що цілісність і ефективність системи соціалізації особистості підлітка в умовах дитячого громадського об'єднання досягається узгодженням і гармонізацією її структурних і функціональних компонентів. Відмінна особливість цілісності полягає в тому,

що ні один з компонентів системи, взятий окремо, не виконує своєї ролі. Тільки їх сукупність досягає поставленої перед системою мети.

Взаємодія із зовнішнім оточенням полягає у встановленні зв'язку системи соціалізації в рамках функціонування дитячої спілки з іншими системами. У нашому дослідженні зазначена система соціалізації особистості підлітка зорієнтована на взаємодію з іншими соціальними інститутами. Завдання полягає в тому, щоб вичленити цей фрагмент суспільної соціалізаційної системи і зробити його максимально ефективним.

Для системи соціалізації особистості підлітка у дитячому громадському об'єднанні характерною рисою є динамічність. Вона перебуває в процесі постійних змін, що вимагає гнучкої корекції діяльності об'єднання.

Таким чином, особливість системи соціалізації особистості підлітка в умовах функціонування дитячого громадського об'єднання полягає у включенні підлітків в соціально значущу і суспільно корисну діяльність з урахуванням особливостей їхнього вікового розвитку.

Підводячи підсумок аналізу розробленої нами системи соціалізації особистості підлітка, відзначимо наступне:

1. Ефективність соціалізації особистості підлітка у дитячій спілці залежить від постановки соціально-педагогічного процесу в спілці, активної взаємодії соціального педагога з лідерами дитячої спілки.

2. При побудові системи ми виходили із характерних системних ознак: доцільності, єдності структурних (зміст, організаційні форми) і функціональних (когнітивний, комунікативний, діяльнісний, корекційний, компонент самоуправління) компонентів, цілісності, взаємодії із зовнішнім середовищем, розвитком у часі.

3. Система соціалізації особистості підлітка побудована на принципах інтеграції теоретичної і практичної складових підготовки його до різних дій соціального характеру, обліку динаміки засвоєння соціального досвіду, динамічності, цілісності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буева. – М.: Мысль, 1973. – 216 с.
2. Валгаева И. А. Становление и развитие взаимоотношений взрослых и детей в общественных объединениях: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / И. А. Валгаева. – М., 1994. – 183 с.
3. Волохов А. В. Вариативно-програмный подход к социализации личности ребёнка в детских организациях: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / А. В. Волохов. – Казань, 1992. – 183 с.
4. Камалдинова Э. Ш. Система воспитательной деятельности пионерской организации / Э. Ш. Камалдинова. – М.: ВКШ, 1986. – 99 с.
5. Карпенко О. Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / О. Г. Карпенко. – К., 1999. – 191 с.
6. Методы системного педагогического исследования / под ред. Н. В. Кузьминой. – Л.: ЛГУ, 1980. – 172 с.
7. Педагогика: учеб. пособие / под ред. П. И. Пидкасистого. – М.: РПА, 1996. – 638 с.
8. Сериков Г. Н. Образование: аспекты системного отражения / Г. Н. Сериков. – Курган: Изд-во «Заураль», 1997. – 164 с.

УДК 361.5

І. І. ПАРФАНОВИЧ

ОСОБЛИВОСТІ АУТОАГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІВЧАТ ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний освітній менеджмент, психологічні й педагогічні умови соціального виховання дівчат шкільного віку вимагають перегляду підходів до цього процесу. Це передбачає розкриття теоретичних підходів до пояснення особливостей і механізму формування аутоагресивної поведінки, видів адикцій та специфіки прояву суїциду і парасуїциду у дівчат шкільного віку, дослідження соціальних і психологічних аспектів адитивної і суїцидальної поведінки осіб цієї категорії. Аналізом теоретичних джерел, проведеним анкетуванням визначено детермінанти, стан, динаміку, особливості їх прояву серед дівчат шкільного віку.

Ключові слова: аутоагресивна поведінка дівчат.